

Едно необходимо завръщане към европейската идея в контекста на европейските избори през 2014 г.

Мими Корнажева, Силва Ганева

Revisiting the European idea in the context of the 2014 elections for European parliament

The paper provides a diachronic overview of the European idea. It is argued, that the European idea nowadays becomes even more relevant amid growing nationalism, catalyzed by 5-year economic crisis and its impact on European societies.

Key words: *European idea, nationalism, European parliament*

УВОД

В навечерието на изборите за Европейски парламент европейските общества са под въздействието на все по-агресивни националистически партии. Захранени от растящата социална тревожност на европейските граждани, те реставрират европейския синдром – ксенофобия и подстъпи към властта чрез обвиняване и преследване на чужденеца. Основните аргументи са икономически – чужденците са заплаха за „нашите“ работни места и „нашата“ социално-икономическата сигурност. Партии като холандската Партия за свобода, Националния фронт във Франция, шведската Демократи, финската Истински финландци, британската Партия на независимостта леят крокодилски сълзи за връщане на държавата на благоденствието. Лансират политически програми, които обявяват война на свободните пазари. Позовават се на социална и икономическа несигурност, породена от глобализацията. Проблематизират икономическа политика, която се стреми към растеж, основан на висока производителност, но и на редуциране на работните места. Бъркат с пръст в раната – има упадък в традиционни национални индустрии (във Финландия казват, се свива дърводобивът и производството на хартия). Тази комбинация от ксенофобия и апел за социална защита репликира идеологията на фашистките партии и напомня за техния възход между двете войни на 20 век.

Настоящата статия защитава тезата, че в такъв контекст назрява необходимостта от ново изследване на европейската идея и търсене на аргументи в нейна защита, от анализиране на европейските дела от европейска гледна точка и от изводи, които насочват към размисли за потребността от нова динамика на европейския проект за обединение.

ЕВРОПЕЙСКАТА ИДЕЯ

Идеята за обединена Европа далеч не е идея на Новото време. Тя възниква още в античността. През 5 в. пр.н.е. Херодот пише, че светът се състои от три части и те носят имената на жени – Азия, Африка и Европа... За древните гърци Европа е дъщеря на финикийски цар. Зевс се влюбил в нея, преобразил се на бик, отвлякъл я, отвел я на остров Крит и приел отново човешки образ. Така се е родил митът за пожелаваната и похищавана Европа. До 6 -7 в. н.е. Европа се асоциира със цивилизацията на Елада, Македония и Рим в Средиземноморието.

Две политически идеи имат определяща роля за формиране на политическа идентичност на ранната Европа (до 7 в. н.е.):

- За властта и „правото“ да доминираш;
- За безвластието и безправието на различния, чужденеца (варварина).

Според Аристотел гърците са свободни, имат най-добрите политически институции и са способни да управляват всички останали народи. Според Цицерон

господството на Рим е справедливо, защото е благо за подчинилите се народи, които, ако бъдат независими, биха загинали.

През 7 в. пророкът Мохамед създава исляма и формира политическата идентичност на арабските племена. За един век ислямът постига толкова, колкото християнството за седем века, обобщава историкът Norman Davies.⁶⁸ Арабският халифат с център Багдад достига на изток до Индия, на запад – до Андалусия, и започва да доминира в Средиземноморието. Така се стига до изтласкването на европейския център към днешните земи на Франция и Германия, където през 800 г. Карл Велики (Pater Europae) създава Свещената римска империя. Той „обединява“ с огън и меч, като превръща християнската вяра в ядро на политическа идентичност. Европа, да не говорим за Карл, е немислима без Мохамед, твърди историкът Анри Пирен.⁶⁹ Всъщност в този исторически период европейската идея започва да се осмисля като идея за обединение срещу потенциален външен враг.

През Средновековието водеща политическа идея за Европа става налагането на божествената власт от папата, на когото трябва да бъдат подчинени всички в името на единението и мира (Тома Аквински, 13 в.). Европа започва да се асоциира с християнския свят, но и с разкол, ереси и войни.

През 1453 г. османските турци завладяват Константинопол, центъра на Източната римска империя. Новият външен враг отново мобилизира европейците и ги подтиква да търсят общи стратегии. Папа Пий II зове за спасение на Respublica christiana. Хуманистът Еразъм Ротердамски пледира за Respublica litteraria и свързване на интелектуалния елит на Европа. В този исторически момент Макиавели ревитализира институциите на светската държава. Става модерно да не се чака избавление и мир от християнската религия и нейните институции. Чешкият крал Иржи Подиебрад предлага всички европейски държави да прекратят войните помежду си и да се обединят доброволно в съюз. Този съюз трябва да разполага с обща монета, общи цени, институционна структура с редовно заседаваща асамблея, която мести седалището си на всеки пет години; орган от постоянни представители; съвет на владетелите и съд, който да разрешава възникналите спорове. Както се вижда, този проект твърде много напомня съвременния Европейски съюз.

През 16 в. френският херцог Дьо Сули (1559-1641) предлага „прекратяване на кървавите катастрофи, които съсипват Европа“, преначертване на европейските граници за постигане на равновесие на силите и създаване на Европейски сенат.

През 17 в. Уилям Пен (1644-1718) от Англия допуска създаване на Европейски парламент, който да решава с квалифицирано мнозинство от 3/4, а количеството гласове за всяка държава да се определя според икономическата ѝ мощ.

В началото на 18 в. абатът на Сен-Пиер Шарл Кастел (1658-1743) публикува своя „Проект за установяване на постоянен мир в Европа“, в който предлага свободна търговия, отказ от употреба на оръжие и създаване на Генерален съвет на Европа. Тази идея вдъхновява Шилер да напише „Одата на радостта“, която заедно с безсмъртната музика на Бетовен по-късно се превръща в химн на обединена Европа. Просветителите към края на века също зоват за обединение. Жан-Жак Русо (1712-1778) подкрепя създаването на Европейска конфедерация; Джеръми Бентам (1748-1832) предлага Европейска асамблея и обща армия; Имануел Кант (1724-1804) развива идеята за вечен световен мир. Тези политически идеи обаче не успяват да неутрализират имперската амбиция на Наполеон Бонапарт (1769-1821), който тръгва да „обединява“ със силата на оръжието, за да създаде френска Европа. След войните Граф Анри дьо Сен-Симон през 1814 г. публикува памфлет „Реорганизация на европейската общност“, в който посочва необходимостта от обединена Европа с общи институции.

⁶⁸ Вж. Davies, N. Europe: A History. Harper Perennial, 1998

⁶⁹ Пак там.

Романтичният 19 век и разпадът на империите извеждат на политическата сцена националните държави и техните съперничества за влияние в Европа. Виктор Юго през 1848 г. за първи път огласява политическата идея за “Съединени европейски щати”. През 1876 г. той настоява за континентална федерация като заветна цел на европейците. И тя като че ли започва да изглежда постигната. За много европейци по време на Belle Époque (1870-1914 г.) транснационалните класови връзки (особено между аристократи) стават толкова важни, колкото и националните идентичности. Висшата класа се движи свободно навсякъде в Западна Европа без паспорт и се установява в чужбина с минимални бюрократични регулации.

В началото на 20 в. **национализмите започват своето самоотрицание**, провокирайки Първата световна война. През 1917 г. българинът Никола Димков публикува своя труд „Звезда на съгласието“. Той отхвърля довоенния международен ред и правото на силния, като предлага Постоянен световен съвет с представители от всички държави, който да заседава в Мирград – специално построен град, непринадлежащ към никоя държава. В края на войната се създава първата международна организация в духа на европейската идея - Обществото на народите.

През 1923 г. граф Рихард Куденхофе-Калерги (1894-1972) публикува книгата си “Пан-Европа”, в която развива една от най-влиятелните идеи за създаване на паневропейски съюз, като изключва Русия и Великобритания. Отчитайки несправедливостта на наложените от Версайската система граници, той предлага националните малцинства да бъдат закриляни от общоевропейска “Магна Харта на толерантността”. В края на 20-те години Аристид Бриан (външен министър на Франция) предприема стъпки за осъществяване на Пан-Европа. Той твърди, че народите, които географски могат да се наричат народи на Европа, трябва да имат възможност да приемат общи решения, да бъдат солидарни при възможни сериозни обстоятелства. Пледира за асоциация като форма на икономическа интеграция и за федерален съюз като форма на политическа интеграция, който да гарантира предотвратяване на войни.

Въпреки функциониращото Общество на народите, Паневропейския съюз и пацифизма от втората половина на 20-те години на миналия век, Хитлер обявява война подобно на Наполеон, за да създава този път германска Европа. Това е **вторият крах на национализма** само 20 години след края на Първата световна война. Освен към реваншизъм, политическата идея за войната препраща към наследството на ранна Европа – „правото“ да доминиращ и „правото“ да преследваш различния, чужденец (евреите и ромите – вътрешния друг за Европа).

След края на Втората световна война изгрява спасителната европейска идея, която асоциираме с името на Жан Моне. Тази приложима и приложена на практика европейска идея за обединение като **федерален проект** е началото на днешния Европейски съюз. Положени са основите на нов тип отношение в Западна Европа в контекста на поредния общ враг - комунистическият Съветски съюз с неговия потенциал за експанзия в и извън Европа и с неговата подкрепа за деколонизацията. За първи път европейската идея има своята прагматика, защото Моне успява да убеди политическия елит в тезата си, че този път трябва да се гарантира сигурност за всички – и за победители, и за победени, че този път не трябва да има изключени от проекта (както това се случи с Германия след края на Първата световна война) и няма да се допусне реваншизъм. Осъществената европейска идея всъщност означава създаването на **супранационална Европа**, която преодолява национализмите чрез доброволно отдаване на суверинитет от страна на държавите-членки и вземане на правно обвързващи решения с квалифицирано мнозинство чрез специално създадени институции.

През 60-те години на 20 в. европейската идея в този ѝ вид е подложена на ревизия от Шарл де Гол, президент на Франция. Той не приема принципа за

отдаване на суверинитет и лансира идеята за пресъздаване на обединена Европа като **Европа на отечествата**, като Европа на междуправителственото сътрудничество. Вярвайки, че според него Европа трябва да е обединена в контекста на силния външен друг (най-вече САЩ), той си я представя като класическа международна организация, в която националните държави имат определящия глас.

През 80-те години на миналия век Жак Делор успява да доразвие европейската идея до днешния ѝ вид. Европейският съюз еволюира до **sui-generis организация**, която съчетава по уникален начин супранационални и интернационални отношения.

В контекста на предстоящите избори **европейската идея** ще бъде подложена на пореден публичен дебат. Федералистката традиция ще се защитава от двама души с претенции за поста председател на Европейската комисия, Жан-Клод Юнкер, бившият премиер на Люксембург, и Ги Верхофстат, бивш белгийски премиер, който подкрепя създаването на Съединени европейски щати. И двамата кандидати смятат, че големите държави членки се възползваха от кризата, за да се „освободят“ от контрола на европейските институции. Извън институциите на ЕС бяха създадени инструменти за управление на кризи като Европейския механизъм за стабилност - спасителният фонд за страните от еврозоната, които не бяха в състояние да съберат средства от пазарите и по този начин предоставиха на кредиторите право на вето, без да ги поставят под надзора на европейските законодатели. По същия начин, т.нар. Тройка, съставена от ЕК, Международния валутен фонд и Европейската централна банка, която прилага програмите за бюджетни икономии в страните със спасителни програми, не подлежи на демократичен европейски контрол. Затова Юнкер и Верхофстат искат завръщане към първоначалния общностен метод на управление, който дава по-голямо право на глас на ЕК и на ЕП и намалява ролята на националните правителства, националните парламенти и националните съдилища. И двамата подкрепят увеличаването на централния европейски бюджет и се противопоставят на досега успешния натиск от страна на Великобритания и Германия за намаляване на разходите.

Техни съперници от политическите групи на консерваторите и либералите са комисарите Мишел Барние от Франция и Оли Рен от Финландия. Те се занимаваха с управлението на кризата в ЕС и може би поради това имат по-прагматични идеи за Европа. Рен твърди, че преди избухването на кризата през 2010 г. ЕС е изгубил много време, фокусиран върху своите институции, а не върху икономически реформи. Това според него е една от причините за сегашното разочарование на толкова много европейци, които може да гласуват за антиевропейски настроени популисти или да се въздържат от гласуване на европейските избори през май. Барние, роден в трансграничен регион (на френско-германската граница) е с ясни приоритети - практически инициативи за насърчаване на индустрията, изграждане на повече трансгранична инфраструктура, разширяване на единния пазар на ЕС и укрепване на политиките за сигурността и имиграцията.

Мартин Шулц, германският социалдемократ, който в момента е председател на ЕП, вече има номинация за председател на ЕК от групата на социалистите. Неговите възгледи за европейската интеграция са подобни на тези на Юнкер и Верхофстат. Той е прекарал по-голямата част от политическата си кариера в законодателната институция на ЕС и никога не е заемал национален пост. Както може да се допусне, Шулц смята, че парламентът трябва да има повече правомощия за контрол, а Комисията трябва да бъде естественият му съюзник срещу държавите членки.

Въпреки нарастващото обществено недоверие към ЕС, което личи от проучванията на общественото мнение и от възхода на евроскептични популистки партии, изглежда че трите основни политически семейства в ЕС ще бъдат поведени към евроизборите от федералисти.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Национализмът, възникнал в романтичния 19-ти век с трансформацията на суверинитета на монарха в народен суверинитет, е социален конструкт, който обещава **равенство и братство на себеподобните** и изключва другостта. От 20-ти век насам той се продава най-добре на пазара на политически идеи в контекста на растящо социално неравенство.

Европейската идея в своята еволюция достигна до трансформиране на националните суверинитети в общоевропейски, споделен, кооперативен суверинитет. От средата на 20-ти век тя е **идея на включването на другостта**, а не на изключването. В контекст на икономически кризи, обаче тя става уязвима и попада под натиска на популистки партии. Тъкмо затова утвърдените партии из цяла Европа в момента се опасяват, че хората ще ги обвиняват за кризата и ще прехвърлят симпатиите си към десните популисти. В Гърция, Италия, Унгария и Холандия - т.е. както в икономически по-слаби, така и в по-силни страни – десните екстремисти в момента са във възход, с изключение на Германия. В Германия, която се лекува успешно от политическото наследство на националсоциализма, на дясноекстремистките идеи се гледа като на нещо недопустимо и неприемливо за обществото. Във Франция обаче управляващите кръгове постепенно ги реабилитират.

Тестът за политическите настроения в Европа ще е през май 2014, когато се провеждат изборите за Европейски парламент. Благоприятно за екстремистките партии е широко разпространеното мнение сред гражданите, че европейските избори не са така важни, както тези за национален парламент. За съжаление мнозинството европейци все още не съзнават, че вече има прекалено много съществени въпроси, които се решават на европейско равнище.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Баева, И., Представата за Европа в модерна България - от Османската империя до Европейския съюз, *Slavia Meridionalis*, 12, 2012, с. 171-185
- [2]. Гиндеа, Г., Европейската идея в първата половина на XX век. От утопията до първото институционализиране. Балканистичен Форум, 1-3, 2003, с. 113-122
- [3]. Деланти, Д., Изобретявайки Европа: Идея, идентичност, реалност. София: Балкани, 2002
- [4]. Димков, Н., Звезда на съгласието, Шумен, 1993
- [5]. Йелавич, Б., История на Балканите, XVIII- XIX век. АМАТ- АХ, София, 2012
- [6]. Маринов, Г., Защо ЕС практически ще се разпадне към 2020 г. *Международни отношения*, 4, 2006, с. 33-52
- [7]. Милков, Хр., Европейската пропаганда и България през първия период на Втората световна война, *Исторически преглед*, 5-6, 2009, с. 91-120
- [8]. Сазонова, Л., Философско-историческа деконструкция на европейската идея и идентичност. *Философски алтернативи*, 2, 2012, с. 16-41

За контакти:

Доц. д-р Мими Корнажева, катедра Европеистика, Русенски университет "Ангел Кънчев"; e-mail: mkornazheva@uni-ruse.bg, тел. 082 888 656
Силва Ганева, докторант, тел. 887301063

Докладът е рецензиран.